УДК 347.4

До питання способів захисту цивільних прав та інтересів у контексті положень ст.16 Цивільного кодексу України

Т. О. Родоман,
здобувач Науково–дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України, помічник судді апеляційного суду Рівненської області

Проаналізовано роль механізму захисту цивільних прав та інтересів, встановлено, що вибір конкретного способу захисту напряму залежить від волі контрагента та виду цивільних правовідносин. Доводиться, що можливість використання правомочною стороною певного способу захисту слід розцінювати як важливий елемент правового механізму правовідносин, який є важливою умовою гарантованості та реалізації прав та інтересів учасників цивільних правовідносин.

Ключові слова: *спосіб захисту, цивільне право, цивільний інтерес, порушення, невизнання, оспорювання, правовідносини.*

Родоман Т. А. **К вопросу способов защиты гражданских прав и интересов в контексте положений ст. 16 Гражданского кодекса Украины**

Проанализирована роль механизма способов защиты гражданских прав и интересов, а также установлено, что выбор конкретного способа защиты напрямую зависит от воли контрагента и вида гражданских правоотношений. Доказывается, что возможность использования правомочной стороной определенного способа защиты следует расценивать как важный элемент правового механизма правоотношений, который является важным условием гарантированности и реализации прав и интересов участников гражданских правоотношений.

Ключевые слова: *способ защиты, гражданское право, гражданский интерес, нарушения, непризнания, оспаривания, правоотношений.*

Rodoman Tetiana. **The Question of Protection Methods of Civil Rights and Interests in the Context of the Provisions of Article 16 of the Civil Code of Ukraine**

The role of the protection methods mechanism of civil rights and interests is analyzed in this scientific article, and also it is found that the choice of protection method depends on the will of the counterparty and the type of civil relationships.

It is established that the possibility of using by the competent side the certain protection method should be regarded as an important element of the legal mechanism of relationships which is the considerable condition for security and implementation of civil rights and legal interests of participants.

Key words: *protection method, civil law, civil interest, abuse, rejection, contestation, legal relationships.*

© *Родоман Тетяна Олександрівна* – здобувач Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України, помічник судді апеляційного суду Рівненської області

Згідно положень ст. 15 ЦК України кожній особі гарантовано право на захист цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання, а також право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

За наведеного, будь-який учасник цивільно-правових відносин може звернутися до суду з позовними вимогами про захист чи відновлення порушеного, невизнаного чи оспорюваного права чи інтересу за допомогою конкретного способу, перелік яких встановлено в ст. 16 ЦК України.

Оптимальний вибір способу захисту цивільних прав та інтересів серед їх широкого спектру має надзвичайно важливе значення для досягнення ефективного результату.

Інститут захисту цивільних прав та інтересів у цілому та окремі його аспекти досліджували: Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць, А.Г. Ярема, І.В. Венедіктова, О.І. Мацегорін та інші дослідники, які зробили вагомий внесок у розробку даної проблеми, констатуючи при цьому необхідність її подальшого вивчення.

Зазначені питання досі не втрачають своєї актуальності, оскільки невід'ємною складовою реалізації (або принаймні її потенційної можливості) будь-якого цивільного права є не лише його захищеність від будь-яких посягань на рівні закону, а й реальна можливість заінтересованого суб'єкта скористатися відповідними механізмами такого захисту.

Стаття 3 ЦК України встановлює загальні засади цивільного законодавства, зокрема, судовий захист цивільного прав та інтересу. Відповідно до ч. 1 ст. 15 ЦК України кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання.

Під порушенням цивільного права слід розуміти наслідок протиправної поведінки контрагента (правопорушника), діями якого завдано шкоду суб'єктивним правам та інтересам правомочної сторони. Таке порушення може виявлятися в наступному: неповага до гідності та честі фізичної особи (ст. 297 ЦК України), невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (ст. 610), продаж товару неналежної кількості, якості та асортименту (ст. 670, 672, 678) тощо.

Невизнання належних особі цивільних прав та інтересів полягає як в активних, так і в пасивних діях контрагента, які спрямовані на повне або часткове заперечення суб'єктивних прав. Вказані дії створюють невпевненість носія суб'єктивних прав, декларованих йому державою, у своєму правовому статусі.

Оспорювання – це наявність спору між учасниками цивільно-правових відносин про приналежність чи відсутність права в однієї із сторін.

Правове регулювання будь-яких суспільних відносин, пов'язане із процесом трансформації правових приписів у площину фактичних суспільних відносин, передбачає, що кожне суб'єктивне право у разі його порушення гарантовано забезпечується можливістю його примусового відновлення або захисту[1]. В даному випадку примус розглядається з точки зору діяльності

[1] *Кузнєцова Н.С.* Цивільно-правова відповідальність і захист цивільних прав / Н.С. Кузнєцова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Юридичні науки). – 2009. – Вип.81. – С. 100.

держави в особі органів влади, яка створює ефективну систему засобів та механізмів для захисту прав та інтересів.

Можливість захистити порушене чи спірне суб'єктивне право або охоронюваний законом інтерес є єдиним з найважливіших прав особи, що суттєво визначає її місце у суспільстві. Реалізація зазначеного права має не тільки соціально-юридичне, а й істотне соціально-політичне значення[2].

За загальним правилом, у разі порушення цивільного права чи інтересу у потерпілої сторони виникає право на застосування конкретного засобу захисту, який залежить від виду порушення та від наявності чи відсутності між сторонами зобов'язальних правовідносин. Тобто потерпіла сторона не звертається з усіма передбаченими вимогами до суду, а обирає саме той засіб захисту, який відповідає характеру порушення її права чи інтересу[3]. Проте слід пам'ятати про те, що способи захисту повинні бути лише правовими, відповідати інтересам держави загалом, суспільства та конкретної особи. Правомірність способів повинна виражатися у їх відповідності внутрішньому законодавству держави та нормам міжнародного права.

Таким чином, суб'єктивне право на захист – це юридично закріплена можливість особи використати заходи правоохоронного характеру для відновлення порушеного права і припинення дій, які порушують таке право[4].

У цивілістичній науці висловлюються різні погляди на правову природу способів захисту цивільних прав та інтересів, заходів цивільно-правової відповідальності у разі порушення зобов'язання та на їх класифікаційний поділ, які можна узагальнити таким чином:

– способи захисту та заходи цивільно-правової відповідальності;

– способи захисту є засобами цивільно-правової відповідальності й іншими заходами захисту;

– усі правові наслідки порушення зобов'язань є одночасно санкціями;

– усі способи захисту є санкціями, які поділяються на санкції цивільно-правової відповідальності (відшкодування збитків, сплата неустойки, втрата стороною завдатку або повернення завдатку в подвійному розмірі тощо) й оперативні санкції (відмова від договору, утримання передачі проданого товару, утримання оплати товару тощо)[5].

Практичне здійснення захисту можна визначити як через право (можливість) уповноваженого суб'єкта, так і через обов'язок зобов'язаного суб'єкта здійснити дії щодо визнання або поновлення ним права. Для уповноваженої особи здійснення захисту є правом, яке включає як право самостійно здійснити поновлення порушеного права у межах і в порядку, визначених законом (самозахист), так і звернутися до уповноваженого державного, самоврядного чи громадського органу чи особи за захистом свого права чи

---

2 *Сульженко Ю.* Форми і способи захисту суб'єктивних цивільних прав та законних інтересів / Ю. Сульженко // Право України. – 2005. – №12. – С. 24.

3 *Венедіктова І.В.* Цивільно-правові способи захисту охоронюваних законом інтересів / І.В. Венедіктова // Форум права. – 2011. – №2. – С. 125.

4 *Захист* цивільних прав та інтересів судом: окремі питання теорії та практики / за аг. ред. А.Г. Яреми. – К. : Істина, 2014. – 420 с.

5 *Міхно О.* Підстави цивільно-правової відповідальності у разі порушення договірного зобов'язання / О. Міхно // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – №7/2013. – С. 76.

інтересу. Для останніх здійснення такого захисту, відповідно до визначеної законом компетенції, є обов'язком[6].

Спосіб захисту можна визначити як закріплені законом або договором допустимі дії або бездіяльність (або їх сукупність), спрямовані на попередження, припинення порушення права, а також на його відновлення.

Захист цивільного права та інтересу займає одне із ключових місць у механізмі правового регулювання, який у цілому спричиняє наслідки, які не можуть бути одержані окремими його елементами самостійно. Тобто всі складові механізму регулювання правовідносин є взаємопов'язаними і повинні працювати за злагодженою системою, до якої входить, у тому числі, й захист цивільного права та інтересу.

Ефективний захист права та інтересу залежить від норм цивільного права, які регулюють конкретні правовідносини та підлягають застосуванню, юридичного факту, який породжує, змінює чи припиняє правовідносини, суб'єктивних прав та обов'язків, якими наділені учасники правовідносин.

Це свідчить про те, що захист у механізмі правового регулювання є досить складним явищем, яке обтяжене іншими елементами, проте є реальною можливістю в разі правопорушення та реалізується в межах охоронюваного цивільного правовідношення.

Проблема для кожного суб'єкта цивільних відносин, як зазначав В. Вітрянський, полягає в оптимальному виборі й ефективному використанні та застосуванні передбачених законодавством способів захисту. Вирішення цієї проблеми може бути забезпечено, з одного боку, глибокими знаннями законодавства, що регулює різні способи захисту цивільних прав, а з іншого – шляхом оволодіння необхідними навичками в їх застосуванні[7].

Вибір способу захисту цивільних прав та інтересів залежить від двох важливих факторів: характеру правовідносин та виду правопорушення[8].

Право на захист кожний учасник цивільних відносин здійснює на свій розсуд за власним волевиявленням. У кожному конкретному випадку особа, права та інтереси якої порушені, самостійно вирішує усі питання, пов'язані з вибором засобів захисту та їх практичної реалізації. Це є основним проявом дії принципу диспозитивності у матеріальному та процесуальному законодавстві, за яким кожна особа повинна дбати про своє право, і ніхто не зобов'язаний дбати про права інших, якщо останнє не є обов'язком в силу закону, договору чи цивільно-правового звичаю[9].

Залежно від поставленої мети, учасник цивільних правовідносин вибирає необхідний для нього спосіб захисту, оскільки законодавець лише визначив їх перелік. Тобто в конкретному у випадку спосіб захисту залежить від волі учасника цивільного правовідношення.

---

[6] *Мацегорін О.І.* Поняття та зміст захисту цивільних прав / О.І. Мацегорін // Часопис Київського університету права. – №3. – 2011. – С. 144.

[7] *Брагинский М.И.* Договорное право: Общие положення / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М., 1998. – С. 628.

[8] *Ярова Т.* Критерії розмежування способів захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів / Т. Ярова // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – №8. – С. 12.

[9] *Мацегорін О.І.* Поняття та зміст захисту цивільних прав / О.І. Мацегорін // Часопис Київського університету права. – №3. – 2011. – С. 144.

Переважна кількість способів захисту цивільних прав та інтересів встановлена у ст. 16 Цивільного кодексу України, зокрема: визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади.

Ці способи захисту цивільних прав та інтересів наділені універсальністю, оскільки можуть застосовуватися для широкого кола правовідносин, проте встановлений ст. 16 Цивільного кодексу України перелік не є вичерпним. Відповідно до абз. 2 п. 10 ст. 16 ЦК України суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом.

На практиці це нормативне застереження може реалізовуватися шляхом включення до договору певних заходів оперативного впливу, які узгоджуються сторонами та набувають статусу обов'язкових для сторін умов договору[10].

Загальний перелік способів захисту цивільних прав та інтересів визначено ст. 16 Цивільного кодексу України, проте його невичерпність дає можливість для широкого вибору, зокрема, сторони у договірних правовідносинах можуть визначити такий спосіб захисту, який буде влаштовувати кожну із сторін при невиконані своїх зобов'язань.

Передбачені способи захисту цивільних прав та інтересів підлягають застосуванню при їх порушенні, невизнанні чи оспорюванні, що свідчить про нерозривний зв'язок між наявністю суб'єктивного цивільного права та інтересу з фактичною можливістю їх захисту.

Вибір способу захисту залежить від характеру правопорушення та особливостей правовідносин між сторонами з метою ефективного їх поновлення. Адже відновлення суб'єктивного права не може відбутися за допомогою механізму, який не входить у площину регулювання цивільно-правових відносин.

Rodoman Tetiana. **The Question of Protection Methods of Civil Rights and Interests in the Context of the Provisions of Article 16 of the Civil Code of Ukraine**

Article 3 of the Civil Code of Ukraine establishes the general principles of civil law, including judicial protection of civil rights and interests.

Under the provisions of Art.15 of the Civil Code of Ukraine for each person is guaranteed a right to the protection of civil rights in case of the violation, disclaimer or contesting and a right to the protection of his/her/its interests not contradicting the general foundations of the civil legislation.

It is established, that any member of the civil relations can apply to the court with the claim about protection or restoration of violated, unrecognized or disputed rights or interest by a particular method, the list of which is established in Art.16 of the Civil Code of Ukraine.

The optimal choice of protecting method of civil rights and interests among its wide spectrum has extremely relevant and important value for achievement of effective results, therefore on the question of the legal nature and application of protection methods of moral or property rights and interests will be focused the main attention of these theses.

[10] *Кот О.* Способи захисту сторін договору в приватному праві України / О. Кот // Право України. – 2014. – №2. – С. 221.

As a general rule, in the event of civil rights or interest violation the injured party has a right to use a particular remedy which depends on the type of violation and on the availability or absence of binding legal relations between the parties. That is, the injured party does not apply with all provided by the law requirements to the court but selects exactly the remedy that responds to the kind of violation of its rights or interests. Protection methods should be only legal, and their purpose must respond to the general interests of the state or society and the individual person. The validity of methods should be expressed in their compliance with current domestic legislation of the state and international law.

Thereby, according to the law the subjective right of protection – is legally established ability of a person to use enforcement measures for restoration of violated rights and for termination actions that violate that right.

The method of protection can be defined as fixed by the law or by agreement acceptable actions or inactions (or combination of both) that is directed on prevention, cessation of rights violation and its restoration.

Protection of civil rights and interests occupies one of the key places in the mechanism of legal regulation, that in generally entails consequences that can not be received by its individual elements themselves. That is, all components of the mechanism of legal regulation are interrelated and must work in coordinated system, which also includes the protection of civil rights and interests.

Effective protection of rights and interests depends on the civil law norms that regulate specific relationships and that should be applied, the legal fact which creates, modifies or terminates the relationships, subjective rights and duties which have all participants of legal relations.

The role of protection in the mechanism of legal regulation is a complex phenomenon, which is burdened with other elements, but is a real possibility to use it in case of the offense and is realized within the limits of protected civil relationships.

The right to the protection every participant of civil relations exercises on its own will. In each case, the person whose rights and interests have been infringed independently decides all issues related to the choice of protection methods and their implementation. This is the main manifestation of the dispositive principle in the substantive and procedural law under which every person should take care of own rights and no one is obliged to take care of the rights of others if the last is not required by act of law, contract or civil custom.

Depending on the purpose, the participant of civil relations chooses the required method of protection, because the legislator only defined their list. That is, in every particular case protection way depends on the will of the participant of civil relationship.

The vast number of protection methods of civil rights and interests are established in Art. 16 of the Civil Code of Ukraine.

Protection methods of civil rights and interests are endowed with versatility because they can be applied to a wide range of legal relations, but established by Art. 16 Civil Code of Ukraine list is not exhaustive. According to the Para.2 It.10 Art.16 of the Civil Code of Ukraine, the court may protect a civil right or interest in other way that is determined by contract or law.

As a conclusion, it is found in this scientific article, that the total list of protection methods of civil rights and interests is defined in Art. 16 Civil Code of Ukraine, but it's inexhaustibility allows for a wide choice, so parties in a contractual relationship can determine such protection method that will be suitable for each of the party in case of outstanding obligations.

Stipulated ways to protect civil rights and interests can be used in the case of violation, non-recognition or disputing, indicates the inextricable link between the availability of subjective civil rights and interest with the actual possibility of its protection.

The choice of protection method depends on the nature of the offense and the characteristics of relationships that have developed between the parties for the purpose of the effective updating because the restoration of subjective rights can not happen through a mechanism that is not a part of the regulation of civil relations area.

Key words: protection method, civil law, civil interest, abuse, rejection, contestation, legal relationships.